

TÜSKÉS ANNA

Válasz-e a siránkozás?

Beszélgetés Tarján Tamással Illyés Gyuláról

▼ Miért választotta az irodalomtörténész pályát? A nagybátyja révén?

✓ Nem. Az 1920-ban született apám és az 1921-ben született, Bor Ambrus írói nevet használó nagybátyám kapcsolatát meghatározta, hogy amikor az örmény nevünket – Hovhannesian – magyarosítani kellett célszerű és praktikus okokból, ők tudatosan elhatározták, hogy másra magyarosítsanak. Így lett nagybátyám, Bor Ambrus polgári neve Lukács János, az apámé meg Tarján Károly. A családból csak én tartottam többé-kevésbé a kapcsolatot nagybátyámmal. Egyébként eredendően ő sem irodalmár volt, hanem mint apám is, ügyvéd. Az irodalmárságnak vannak nálunk olyan távoli legendái, hogy Madách rokonai vagyunk, de efelé semmi sem terelgetett.

Azt kell mondanom, hogy mint számos évfolyamtársamról később kiderült, azért lettünk bölcsészek, mert gyengék voltunk matematikából, vagy legalábbis nem elég jók. Én ugyan ötösre érettségiztem, de nem voltam elég jó. Számomra a nagy hívóerő a film volt. Azt gondoltam, ha a bölcsészkarra fogok járni, mellette részt vehetek az Egyetemi Színpad, illetve az Universitas Együttes színházi és főleg filmes tevékenységében, nagy távlatokra jogosító, reményt keltő módon. Így azután első nekifutásra nem, másodikra viszont meglepetésemre 1968-ban felvételi nélkül – ma sem tudom, hogy miért – fölvettek az egyetemre, talán már akkor a '68-asság, a '68-as Európa kicsit tágitó szellemisége és kényszere miatt. Ott még mindig nem készültem irodalomtörténésznek, hiszen az orosz szakomat, ami a magyarral volt párban, lecseréltem néprajzra, hogy egy kicsit más típusú diszciplínát tanuljak, illetve hogy az országismeretben javuljak, egyáltalán: tanuljak egy szociológia közeli tantárgyat.

▼ Mikor találkozott Illyés műveivel?

✓ Illyés írásait ismertem és kedveltem, ez annak volt köszönhető, hogy nagybátyám igen vonzódott Illyés életművéhez. Tőle kaptam a *Poharaim* című, 1967-es verseskötetet, amely ma már sajnos nincs a birtokomban. Nagyon sokáig ezt a gyűjteményes kötetet ától cettig olvasgatva elég közel kerültem ahhoz az Illyéshez, akiről mi a Piarista Gimnáziumban viszonylag keveset hallottunk. Jelenits István ugyanis nem a magyar-, hanem a hittantanárom volt. Ebből következik, hogy az ő irodalmi szakkörain meg a vele való iskolán, órán kívüli találkozásokon inkább Pilinszky, az újholdasok, Mézőly, az akkor fiatal Tandori felé terelgette az izlésünket, noha Illyésről is mindig nagyon jó szavakat ejtett. Tehát úgy kerültem az egyetemre, hogy Illyésről viszonylag nem keveset tudtam.

A budapesti bölcsészkar dicséretére legyen mondva, elég sokat tanultunk Illyésről. Ez köszönhető volt olyan professzorok személyes ambícióinak, néha kérdésének, mint Tolnai Gábor, aki nagyon büszke volt az Illyéssel folytatott beszélgetéseire és vitáira. Vagy a néprajz szakon köszönhető volt Ortutay Gyula egy-egy előadásának. Csak az Ortutay-napló megjelenésekor tudtam meg részleteiben, hogy Illyés és Ortutay között hol igenlő, hol pedig feszült viszony volt.

Az ötödik tanév nekem mind az egyetemen, mind a gyakorló tanításban egészen nagyszabású élményekkel, tapasztalatokkal és lehetőségekkel járt együtt, amelynek a végén egy Tudományos Diákköri Konferenciára készülve olyan fatális naivitással, de talán nem színvonalatlanul szólaltam meg egy dolgozatban, hogy a későbbi tanszékvezetőm, Király István igencsak letolt. Tudniillik pont arról a Moldova György-műről beszéltem, amelyikben ő mint kulcsregényhős nagyon negatív szerepet tölt be, és én nem győztem dicsérni Moldovát, hogy milyen remekül ábrázolja ezt a hitvány alakot. Király félrehívott utána mint zsúrielnök, s azt mondta: „Magának annyi esze nincs, hogy nem látja: ez rólam szól. Persze aki ilyen naiv, az adja be a pályázatát tudományos segédmunkatársnak.

Az interjú 2012. június 13-án készült.

Egyébként a dolgozat jó volt, csak Moldova egy gazember.” Én nem tudtam tájékozódni akkor, hogy itt most melyik mozzanatnak van igaza, de beadtam a kérvényemet.

Addigra már a középiskolai tanári ténykedés is sokkal inkább a kedvemre volt – váratlan, hosszúra nyúlt és elég intenzív tapasztalatok révén. Érettségire vittem el gyakorló tanárként egy negyedik osztályt, pedig mindössze tizenkét órát kellett volna tanítanom. Nem akármilyen osztályt, mert ebben Széky Jánostól kezdve, aki ma ismert publicista és műfordító, még sokan mások, kitűnő későbbi tudósok, értelmiségiek voltak gyerekeként, fiatalokként jelen. Innentől kezdve egyértelmű volt, hogy az egyetemet teljes szívvel fogom csinálni. Ott aztán már nem volt mese, akkor már voltaképpen mint irodalomtörténész szerepeltem. Addig mint kritikus, mert azért négy éve már publikáltam.

► **Eleinte a Napjainkban közölt nagyon sokat, többek között két cikket Illyés Gyula drámáiról.¹ Hogyan fordult a drámai műnem felé?**

► Az egyetemi éveimben fönnyaradt, de egyre inkább halványult a filmes érdeklődés, mert a szükséges technikai készségeknek nem, csak a történeti és esztétikai ismereteknek voltam birtokában. Még fényképezni se nagyon tudtam. Ez egy illúzió volt, hogy majd filmmel foglalkozik valaki, aki később harmincöt-harmincnyolc éves korában fényképez először. Tehát ez kiesett. A színház, az Egyetemi Színpad és általában a színház megmaradt. Az Eötvös Collégiumban, harmadéves korunkban Kabdebó Lóránt vendégtanár szemináriumán vettünk részt – ő akkor a Napjaink kritikai rovatát szerkesztette – Ördögh Szilveszterrel, Tverdota Györggyel, Reményi József Tamással, Merva Máriával. Kabdebó megkövetelte, hogy kezdjünk publikálni az egyébként elég feszült helyzetben levő miskolci, azóta már megszűnt Napjainkban. Folyóirat volt ez, de újság alakú, hatalmas lepedőkön nyomták, legalábbis akkor. Főszerkesztője, Gulyás Mihály mindig azt mondta: „egyetlen értékünk, hogy befőzőskor a stelázsit le lehet velünk teríteni”. Később valamelyest konszolidálódott, a mai Kortárshoz hasonlító alakot öltött a Napjaink. A feszültségek abból adódtak, hogy Miskolcon nem nagyon akarták, hogy Pestről írjanak a lapba, Kabdebó meg, ingázva a két város között, onnan is, innen is gyűjtötte a publikáló embereket. Így akkor én ott azt a feladatot kaptam, hogy úgynevezett budapesti színházi leveleket, kritikákat írjak. Ezen a vonalon került be többek között szükségképpen a Kabdebó által nagyon szeretett, becsült és az ő Szabó Lőrinc-kutatásai folytán megkerülhetetlen, néha vetélytársként, de leginkább, ugye, Szabó Lőrinc leghívebb famulusaként, végtelen tisztelőjeként is értelmezhető Illyés életműve Kabdebó szférájába. A legkorábbi cikkeimet ugyan nem róla, hanem Bereményiről, Páskándiról, Csurkáról írtam. Mindenesetre az, hogy Illyésről írtam, az is Kabdebó ösztönzésére történt.

► **Ismerte személyesen Illyést?**

► Illyés Gyulát személyesen alig ismertem. Egy dedikált kötetem van tőle, ez az *Embereljük meg magunk* című drámakötet az életműsorozatban, amelyben szerepel Illyés dedikációja: „Tarján Tamásnak szeretettel, köszönettel Illyés Gyula 1979. X.” Vagyis október, és a napot Illyés nem jelöli meg. Harminchárom év távlatából elfelejtettem, hogy az akkoriban elég sűrűn készített televíziós kisebb-nagyobb műsoraimban éppen mikor mit csináltam. Illyés *Naplójegyzetek 1979–80* című kötete volt segítségemre felidézni a történeteket. A *Színházi magazin* című adásba készítettem műsort Illyéssel, amelynek Virág Katalin volt a szerkesztője, ez egy sorozatszerű munka volt. Illyés 1979. október 4-nél megemlékezik arról, hogy aznap a Nemzeti Színházban a *Dániel az övéi között* című, készülő premierjére a Nemzeti Színház akkori helyzete miatt a Fővárosi Művelődési Házban mint kamaraszínházban került sor. Annak alkalmából egy televíziós beszélgetés készült, és Illyés itt leírja, hogy a tévések mindig sokkal többet vesznek föl, összevissza vágják, legalább itt maradjon nyoma. Leírja, hogy miből készült reggel, milyen jegyzeteket készített, és itt van egy oldalnyi szöveg. A darabot 19-én mutatták be, vagyis nem nagyon valószínű, hogy a Vadász Ilona által rendezett előadás próbafolyamatait a befejezés előtt két héttel már mi kérdőre vontuk volna. Tehát valamikor október 4-e és 18-a között csináltam egy rövid beszélgetést Illyés Gyulával a televíziós műsor számára. Ennek a beszélgetésnek az elkészülte részéről mindössze annyit jelentett, hogy nagy cidrizve, már nem fiatal irodalmárként, de mégis megszéppelve a nagy ember közelségétől föltettem Illyésnek három kérdést az akkor egyébként már általam Pécsről is ismert *Dániel*-darabban kapcsolatban,² amelyet nagyon jónak éppen nem tartottam, de a kérdezés szituációjában elkezdtem jobbnak látni. Reménykedtem a premier előtt, hogy ez egy termékeny beszélgetés lesz. A bemutató azután szolid sikerrel járt, viszonylag kevés előadást ért meg a Fővárosi Művelődési Házban. A felvétel során Illyés frappáns

mondatokban – emlékezetem szerint nagyjából olyan mondatokban, mint amelyeket a naplója meg is őriz –, tehát az általa aznap reggel vagy előző este leírt körülbelül egyoldalnai szöveg nyomvonalain szépen, felvételkészzen, a televízió számára tökéletesen alkalmasan végigmondta a körülbelül ötperces nyilatkozatát. Lámpák kialszanak, Illyést körülveszi a stáb, lelkesedés, én is megköszönöm, beírja a dedikációt az általam vitt könyvbe, amikor is előlépett Flóra, és azt mondta, hogy „Gyula, ezt maga nekem reggel otthon sokkal jobban mondta el”. Ebben a pillanatban Illyés Gyula arcán a kötelességtudat szolid mosolya és azonnali buzgalma terült el. Lámpákat vissza, kábeleket visszadugni, és Illyés anélkül, hogy egyébként Flóra néni instruálta volna, újra elmondta két klasszissal rosszabbul azt, amit addig már végigmondott.

Nem tudom megmondani, melyik maradt meg a televíziós felvételen. Ezt az eseményt valami apróbb kis írásomban, ha jól emlékszem, meg is írtam.³ Számomra nagyon érdekes volt ez a jelenet. Aki egy kicsit ismeri Illyést, főleg a *Naplót*, az nagyon jól tudja, hogy Illyés nemcsak egy sok évtizeden át tartó nagy szeretet, szerelem, együttlét, összetartozás keretében istenítette és becsülte nagyra Flórát, hanem bizonyos értelemben alkotótársnak is tekintette. Tehát itt azért nemcsak a papucsférjen, a papucsírón mosolygunk, amikor tudomásul vesszük eléggé elképedve, hogy ő visszaült, természetesen súlyos tízezrekkel növelve a tévé költségeit. Hanem úgy láttuk, hogy igen, ez a két ember összetartozik. A nálunk nyilván élesebb szemű és fülű Kozmutza Flóra azt látta, hogy ez gyengébb volt ahhoz képest, ahogy a reggeli vagy délelőtti teázás közben Illyés elmondta.

▼ Találkozott később is Illyéssel?

✓ Ezen kívül a későbbiekben gyakorlatilag sosem találkoztam vele. Nem vagyok ugyan dedikációgyűjtő, de mégis valahogy egy társdedikálást ezután is biztos szívesen vettem volna. Egyébként ezen kívül van a birtokomban még egy, nem olyan régen ajándékba kapott, csak a kézjeggyével ellátott kötet, az *Ebéd a kastélyban* első kiadása, amelybe valahol, valamikor, bizonyára automatikus módon bejegyezte a nevét, és ötven évvel később a könyv most az öcsém révén hozzám került. Azt az évtizedet, amikor Illyés darabjai Czímer József jóvoltából Pécsen kerültek bemutatásra, én részint a Pécsi Nemzeti Színházban való vendégeskedéssel, fiatal kritikusként és magánéleti okokból is ottan sertepertélve töltöttem. Tehát láttam a darabok egy részének a készültét. Egy részükről kritikát is írtam,⁴ és 1982-ben szinte biztosra tudtam, hogy közöm lesz a Pécsi Nemzeti Színházhoz. 1983-ban – nem tudom, hogy az előtte való évaddal kezdve, vagy az utána valóval folytatva – egy évig dramaturg voltam ott. Akkor is Czímer József volt a főnököm, és ő nagyon sokszor vasárnap délben fejtágítókat tartott nekünk, fiatalabb dramaturgoknak, és ezek elsősorban Illyésről szóltak. Később betekintésem volt a színház Illyés Gyulát érintő műsorpolitikájába is.

▼ Hogyan zajlott az előadás előkészítése Pécsen?

✓ Sokáig vita volt, hogy ki rendezze a darabokat. Nógrádi Róbert igazgató állt a színház élén, akit azonban a közmegegyezés gyengébb képességű színházcsinálónak tartott. Czímer József volt a színház akkori teljhatalmú ura hosszú időn keresztül, tapasztalt dramaturg, aki azután, messze túlélve a kilencvenedik életévét, sokáig volt jelen a magyar színházi szellemiségben. Czímer jó érzéke meg a színházon belüli hatalmi erőviszonyok azt diktálták, hogy általában Sík Ferenc, a Nemzeti Színház későbbi főrendezője, Kossuth-díjas művész legyen az Illyés-darabok rendezője. Ezek a próbák nagyon izgatottan folytak. Sík Ferenc módszerébe itt most nem kívánnék bepillantani. Őt általában egy felületes és linkóci fráternek, jó képességű embernek, de olyannak tartották, akivel az is előfordul, hogy párhuzamosan két messze eső városban dolgozott két premieren. Egyik péntek, másik szombat. Sík, akivel azután a Nemzeti Színházban is szakmai kapcsolatban voltam, amikor ott voltam dramaturg, egyszer azt mondta nekem: értsük meg, nem a műveltség a fontos, hanem hogy konkrétan arról a darabról milyen ihleted, milyen inspirációd van. Kezdheted reggel, nem kell előtte előtanulmány. Egyébként ő azért végzett előtanulmányokat is. Művelt és nem lelkiismeretlen, kiváló rendező volt természetesen.

Síknak ebben a zaklatott, általában mindig, minden tekintetben fölizgatott rendezői állapotában nagyon dinamikus, de nem elemző típusú próbák folytak. Ezek a próbák és főpróbák általában nem voltak Illyés meglepedésére. Én ugyan nem voltam jelen ezeken a főpróbákon, sőt premiereken se, azonban ha a *Napló*-jegyzeteket megnézzük, valahogy mindig egy kis csalódottságot olvasok ki a hangjából. Megszeretett néhány színészt, például Faludy Lászlót, a régi magyar színjátszásból visszamaradt, nagyszerű – dicsérőleg mondom – komédiást vagy ripacsot, aki egyik darabjának, monodrámájának főszerepét játszotta, meg másokban is játszott.⁵ Megszerette a pécsieket, tisztelte

a színészeket, de valahogy mindig az volt az érzése, hogy azért ír többek között Czímer nógatása mellett egy új darabot, mert az előző nem lett olyan jó. Ezek közül a darabok közül, amelyeket ciklikusan a magyar színháztörténet szeret Illyés nagy pécsi korszakaként említeni, valójában nincsenek igazán jó darabok, ezek nem maradnak fenn. Egyedül a *Tiszták* az, amelyikkel a magyar színházi hagyományban szerintem sokkal többet kellene kezdeni. Összességükben kellene vizsgálni a darabokat mint egy drámaíró példás törekvését a színházzal való együttműködésében egy perióduson belül. Ilyen értelemben ez akár egy kisonográfia tárgya is lehetne. Érdemes lenne megírni, csak nem túlbecsülően, mert valahogy ezek a darabok a részsikereik és a színészeket fölvilványozó volta ellenére besültek a Pécsi Nemzeti Színház repertoárjába. Többek között ezért is kellett mindig új darab. Nem csak azért, hogy folyamatosan legyen.

Érdekes módon Hernádi Gyulának egy fokkal nagyobb szerencséje volt Nógrádival és elsősorban Síkkal. Ebben az egész rendezői körben még Dobai Vilmos neve is megemlíthető, ők hárman osztoztak ezen a két kortárs szerzőn, de egyértelmű volt Sík óriási fölénye. Illyés túl nagy tekintélye lévén őhöz nem nagyon mertek alkotó módon közelíteni. Az akkor középgenerációs és köztudottan laza természetű Hernádi viszont mindig azt mondta: „ide figyeljenek, egy darabból kilencvenöt százalék a rendezőé meg a színházé, öt százalék az enyém. Csináljanak, amit akarnak. A honoráriumot fölvettem, a tantim jönni fog, a többi engem nem érdekel.” Vicc volt, de a Hernádi-darabokhoz mégis sokkal természetesebben nyúltak. Illyésnél ez úgy ment, hogy: „Gyula bátyám, meg tudnád mondani, hogy itt pontosan mire gondoltál?” Gyula bátyám fáradt volt, és esze ágában se volt megmondani. „Olvassátok ki.” Egyébként Illyés elég önkritikusan, de ugyanakkor azért szívmenengető érzésekkel viszonyult ehhez a drámasorhoz. Látnivaló a naplójegyzeteiben, hogy időnként terhére volt Czímer József legendás bőbeszédűsége, ottragadó természete. Ha valahova csak két percre beugrik, akkor hat órát marad, de hihetetlen bölcs fejtegetéseket tesz. Amikor Illyésnél látogatóban van, kipróbálja a következő darabot. Néha Illyés egy kicsit gúnyolódik rajta, de valójában a drámák strukturális felét szinte Czímer írta-alkotta meg Illyés helyett. Illyésnek az volt a dolga, hogy adja – és nagyon bőségében volt ezeknek – az ideát, a következő drámaideát. Akkoriban leginkább és szervesen a kis népek, kis nyelvek sorsának, morális helyzetének, etnikai kiszolgáltatottságának kérdésköre izgatta őt, és a legtöbb drámát erre építette föl. Czimertől egy olyan mintát, javaslatot kapott, amin el tudott indulni. Ezután Illyés saját kútfejből és stiláris zsenialitásából megírta egy jobb-rosszabb darabot, ami azután hat-nyolc javítási fokozaton esett át. Végül bekerült a színházi gépezetbe, ahol általában még mindig valamelyest – szokás szerint – módosulásokon esett át Illyés hathatós távközreműködésével levelezés útján, vagy Czímer hetente kétszer hozta-vitte az új szövegeket. Ezek a bemutatók általában mindig sikeresek voltak, de ennek a sikernek egy része utólag nézve protokolláris.

► **Hogyan látja ma a magyar irodalomtörténet helyzetét, az aktuális problémákat?**

► Nézze, a magyar irodalomtörténet nyilván nem tudja függetleníteni magát egyfelől a világ irodalomtörténetírás-tudományának mindennapi fejlődésétől, izgalmaitól. Hála Istennek, a magyar irodalomtudomány ebben az áramban elég erősen benne van. Pocskondiázhatják sokat, hogy akár terminológiában, akár gondolkodásmódban tőlünk távoli, más kontinensekről érkező, eszmeidegen gondolatöröket fölshipant, de ezt nagyon jól teszi. Másrészt az irodalomtudomány – mint ahogy az ELTE-n a mi egyetemi intézetünk nevében is benne van – nyitott a kultúratudomány felé. Ma az irodalomtudományt valóban nem önmagában mint irodalmi művek halmazának történeti természetű, de esztétikai és bölcséleti jellegű vizsgálatát kell fölfogni, hanem kifejezetten egy nagyobb diszciplína együttesében, amelyet úgy kell kultúratudománynak tekintenünk, hogy ebben a mi számunkra mindig a nyelv, az irodalmiság, az irodalmi megformáltság, tehát a hagyományos irodalmi alkotásról kialakított, de modernizált képünk a vezérszerep. Ilyen értelemben, tehát teoretikusan azt gondolom: a magyar irodalomtudomány méltó arra, hogy európai szinten kezeljék. Másfelől fontos az irodalom sokoldalú szakmai megközelítése: itt filozófiáról, egyebekről is, akár a feminista tudományokról is nyilván szó lenne. Az irodalomtudomány különben körülbelül 1970 után túlzottan nagy tekintélyre tett szert. Vannak olyan nézetek is, amelyek szerint a modern szépirodalmi alkotások egy része az irodalomtudománynak való megfelelés, illetve az irodalomtudomány elméleteiből szippantott és szépirodalmilag levezethető, kamatoztatható megoldások révén jött létre.

Véleményem szerint a magyar irodalomtudomány jelenleg kivételesen jó, mértékadó, értéképítő helyzetben van. Másrészt ez a helyzet – nem hatalmi természettel ugyan, de talán például

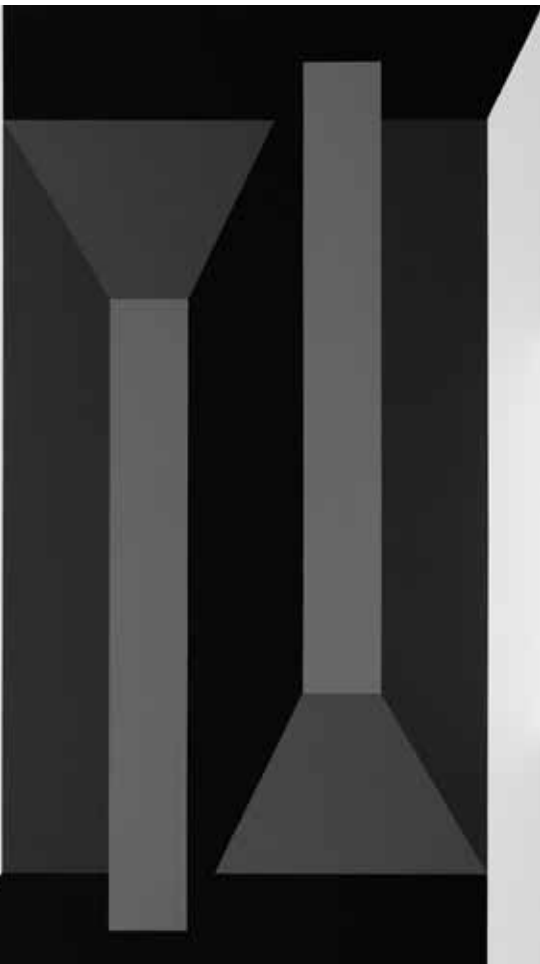
a diákok szemében vagy más tudományszakokkal való együttállásban és a kultúratudomány egészén belül – egy túldimenzionált szituáció. Harmadjára pedig, ami az egész dolgot nem hagyhatja befolyás nélkül, nyilvánvalóan személyi és vállalkozási értelemben vannak olyan mögöttes megosztottságok, amelyek akár a beszélgetésünk tárgyát képező Illyés-életműre is kedvezőtlenül vagy kedvezően hathatnak. De akár a tényleges történetiségben is néhány évtized leforgása alatt fölhozhatnak olyan, korábban gyakorlatilag szinte ismeretlen írókat a legolvasottabbak és legkutatottabbak közé, mint Csáth Géza, aki nem egyszerűen azért lett egy retró típusú ismeret és népszerűség egyik fő alakja, mert a kábítószer-korban, a drog-korban az ő tragikus életútja és tematizált drogfüggése hirtelen érdekessé vált, hanem az írói kvalitásai miatt. Vagy megtörténhet olyan csere – mint amilyen harmincöt év alatt végbement –, hogy Ady, akit korábban a magyar szellem legnagyobbként licitált ki magából,⁶ az irodalomtudományi placcon valahol lent kullog Kosztolányihoz, Babitshoz és még másokhoz képest. Sokan ma is úgy tartják – Temesi Ferenc új *Bartók* regényében is az áll –, hogy Bartók és Ady a két legnagyobb. Összességében tehát ezeknek az értékrendeknek az alakulását lehetőleg óvatosan kell tudomásul venni. Ha visszatekintek, hogy a nagyjából negyvenöt éves pályám során már milyen teóriákról mondták nekem a teóriák kiváló képviselői, hogy ennél jobb nincs. A strukturalizmusról – húszéves voltam – azt mondták a nagy strukturalisták, ennél jobbat nem. És még utána vagy háromról.

Ugyanígy történt ez a nagy életművek esetében is. Nyilván ezekbe nem nagyon kell belemenni, ugyanakkor viszont érdemes figyelmesen, néha taktikusan, sőt stratégikusan állni az embernek a helyén, és mérlegelni azt, hogy, mondjuk, éppen Illyés népszerűsége vagy népszerűtlensége a legutóbbi tizenöt évben miből ered. Szerencsés válasz-e a relatív népszerűtlenségre az a siránkozás, amivel néhány Illyés-kutató jajgat? Vagy az a szerencsésebb, hogy ha kettőzött munkába fogunk, és Illyés érdekében valóban a legjobb dolgokat próbáljuk meg tudatosítani? Nem egy osztatlanul kiváló életművet mutatunk föl. Az is érdekes, hogy a nagyon-nagyon élénk, pillanatnyilag a magyar irodalmiságban talán a legélénkebb, legdinamikusabb kutatási terület, József Attila kutatói mennyire tudják és akarják bevonni az Illyéssel való konfliktusos és barátságos kérdésköröket. Tehát ez egy állandóan mozgó felület, amelyben a kérdésre azt válaszolhatom, hogy összességében minden okom megvan arra, hogy optimista legyek.

Ha a kiadványok lehetőségét, a kutatási programok anyagi fedezetét és egyebeket, és részint a szakmai rivalizálást, néha értelmetlen vitákat nézem, akkor ez már nem egészen így van. De abban például biztos vagyok, hogy egy nem szerencsésen sikerült, de a maga módján színvonalas nemzeti

irodalomtörténet – konkrétan *A magyar irodalom történeteire* gondolok –, akármilyen hiányok vannak benne, nem ad okot arra, hogy egy szakma vagy egy olvasó ország két fele egymásnak essen.⁷ Jön a következő. Annak is meglesznek a hibái. Tehát ezek együtt dolgoznak és nem külön-külön. Az irodalomtudomány, a kultúratudomány képviselői ugyan nagyon markáns, társadalmilag ideologikus elköteleződéseket is mutatnak, de egyikük se esküdött föl se mellette, se ellene semminek. Ezért azokkal a kezdeményezésekkel nem értek egyet – akár a jó emlékü Domokos Mátyás versírógép-elképzelésével –, hogy itt van egy irodalomtudományosan blablázó közösség, amely levált az olvasókról, és arisztokratikusan marhaságokat vág a világ arcába, mint ahogy ugyancsak nem értek egyet azzal a provinciális látásmóddal, hogy nem kell nekünk ez a sok nyugati meg keleti tudományos nézet, megírjuk mi ezt jó magyar berkekben. Tehát józan, kiegyensúlyozott szakmai beszédre és kutatási programra van szükség. Aztán hogy koncepció van-e, és, mondjuk, a magyar felsőoktatás és a magyar akadémiai tudományosság műhelyei hogyan tudnak összefogni, azt én pillanatnyilag nem jósolhatom meg.

► **Min dolgozik most?**

✓ Mint irodalomtörténész semmin. Azonban mivel az egyetemi oktatói pályám vége felé járok, megpróbálom ezt a pályát úgy lezárni, hogy legyen benne egy kicsit szakmai ars poetica, legyen benne egy olyan örökségahagyó gesztus, hogy a diákok ne a túl szigorú vagy túl engedékeny tanárra emlékezzenek. Tehát megpróbálom megalkotni azokat az utolsó egyetemi oktatói aktív éveimet, amelyekben benne járok. Ezért inkább pillanatnyilag tanár vagyok, ami nagy öröömre is van. Másfelől az egzisztenciális szituáció, amelyben dolgozom, arra késztet, hogy kritikus legyek, de ez megint csak örööm.

De a kérdésre azért tudok egy olyan választ adni, amely megint érinteni fogja Illyést. Amikor elkezdtem az egyetemi pályafutásomat, természetesen tanszéken belüli témát is kellett választanom. Nagyon tanácstalan voltam, hogy kit válasszak. Akkor előljáróim, elsősorban Király István, Koczkás Sándor, Czine Mihály szinte együtt, de a főként Király, azt mondták, hogy „itt van egy ilyen nagyszájú, szembeszegülő, szembehelyezkedni szerető, talán néha nem szellemtelen ember, mint amilyen te vagy, Tamás – mondták nekem huszonöt éves koromban –, írdál te Tersánszkyról. Neked egy nonkonform író kell, és Tersánszky földolgozatlan.” Akkor én egyszeriben váratlanul megkaptam Tersánszkyt, és ez a mai napig ajándéknak bizonyult. Nemcsak hogy megkaptam, hanem Király még arról is gondoskodott, hogy az akkor még körülbelül az indulás stádiumában levő Magyar Remekírók sorozatban kilencszáznál több oldalon én szerkeszthessem Tersánszky válogatott műveit.⁸ Tehát az egész Tersánszky-életművön végig kellett mennem. A későbbiekben megírtam egy Tersánszky-kismonográfiát, amelyet parázna hangvétele miatt a kiadó visszautasított. Mái kéziratban van, és ma már át kellene dolgoznom. Tehát Tersánszky, és bejött a képbe Nagy Lajos idegérzékenységével, sportszeretetével, a fizikai aspektusú világszemléletével.⁹ Jó barátok voltak Tersánszkyval. Közös volt bennük, hogy mind a ketten testileg is birtokba vették atlétaként a világot. Nagy Lajosról megjelent kismonográfiám.¹⁰

Ez a két érdeklődés megmaradt bennem. A Nagy Lajosra vonatkozó érdeklődésemet ugyan megfojtotta az a tény, hogy a most is kéziratban levő naplója egyrészt nagyon rosszul olvasható, másrészt nagyon nehéz kutatási engedélyeket szerezni. Fiatalabb koromban nem is lehetett. A napló állítólag tele van antiszemita és szovjetellenes megnyilvánulásokkal. Egy magát kommunistának valló és zsidó származású író esetében ez nem kis bravúr. Ma már lehetne dolgozni rajta, de egyszerűen nincs kereslet, nincs szituáció hozzá. Tersánszkyhoz viszont van. Ezért arra gondoltam, hogy talán ha lesz időm, megírom a *Kakuk Marci* regénysorozatnak és a hozzá kapcsolódó színműveknek és novelláknak egyfajta téma-kismonográfiáját. Ki is ez a *Kakuk Marci*? Miért hagyott nyomot *Kakuk Marci* József Attila lírájában? Vagy miért írta meg Illyés azt a fantasztikus szép *Óda a törvényhozóhoz* című, a hetvenöt éves Tersánszkyt köszöntő és a Tersánszky iránti rokonszenvet mindig újra föllobbantó, az életmű egyik legjobb versét?¹¹ Tehát a *Kakuk Marci*val szeretnék foglalkozni. Ha jut rá három jó évem, megírom.

JEGYZETEK

¹ TARJÁN Tamás, *Fordított előjelek*, Napjaink, 1971/12, 4.; Uő, *Illyés Gyula: Testvérek. Illyés, a drámaíró*, Napjaink, 1972/11, 10.

² Pécs, Nemzeti Színház, 1976. október 22. Dramaturg: Czimer József, zenei vezető: Simon Zoltán, díszlettervező: Csányi Árpád, játékmester: Szegvári Menyhért, jelmeztervező: Schäffer Judit, asszisztens: Budai Ilona, rendező: Sík Ferenc.

³ TARJÁN Tamás, *Illyés Gyula pontossága = „de sosem mondta: most már elég”. Ünnepi kötet Vasy Géza 65. születésnapjára*, szerk. HANTI Krisztina, PÉCSI Györgyi, Ráció, Budapest, 2008, 181–182.

⁴ TARJÁN Tamás, *Illyés Gyula: Dupla vagy semmi, azaz két életet vagy egyet se*, Kritika, 1974/12, 18.; Uő, *A Különc a Nemzeti Színházban*, Színház, 1977/12, 4–7.; Uő, „Testvérek”: a *Kegyenc és a Különc. Illyés Gyula ikerdrámáiról*, Életünk, 1982, 1068–1073.

⁵ *Az Egyiptomi világosság* című monodrájában az írnok szerepében: Faludy László.

⁶ PL. KIRÁLY István, *Ady Endre*, Magvető, Budapest, 1970.

⁷ *A magyar irodalom történetei*, főszerk. SZEGEDY-MASZÁK Mihály, Gondolat, Budapest, 2007.

⁸ *Tersánszky Józsi Jenő válogatott művei*. Vál., szerk., jegyz. TARJÁN Tamás, Szépirodalmi, Budapest, 1978.

⁹ Uő, *Illyés Gyula és Nagy Lajos*, Új Dunatáj, 2002/4, 52–60.

¹⁰ Uő, *Nagy Lajos*, Gondolat, Budapest, 1980.

¹¹ Uő, *Óda a törvényhozóhoz* = REMÉNYI József Tamás–TARJÁN Tamás, *Magyar irodalom 1945–1995 – műelemzések*, Corvina, Budapest, 1996, 17–23.